

Makale Türü: Araştırma Makalesi

PERS İMPARATORLUĞU (AKHAİMENİD) DÖNEMİ ERKEK GIYİM KUŞAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Parvin GHORBANZADEH DİZAJI¹

ÖZ

Maddi kültür simgesi sayılan giyim, bir toplumun geleneklerini, göreneklerini, kültürlerini yansıtan önemli öğelerden biri sayılmaktadır. İlkel insanların korunma ve örtünme ihtiyacını gideren giyime, günümüzde cinsiyet, sosyal konum, eğitim düzeyi, kültür, inanç, yaşam görüşü gibi birçok konuda anlam yüklendiğine şahit olmaktayız. Kültürün en canlı belgelerinden biri olarak sayılan giyim, bir ülkenin, dönemin, kişinin ya da topluluğun özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sebeplere dayanarak zengin bir sanat ve kültür anlayışıyla ilişkilendirilen Pers giyim tarzı özellikle Pers erkek giyimi, Doğu-Batı sanat ve kültürünün birleşiminin bir sonucu olarak düşünülse de kesinlikle kendine has bir tarz ve duruş sergilemektedir. Genel olarak Pers giyim kültüründe, kadın, erkek giyim tarzları arasında pek bir fark görülmemektedir. Bol ve rahat olan giyim tarzını saray elbisesi ve resmi elbise ve dar olan stili ise süvari üniforması olarak görmek mümkün. Diğer taraftan normal halkın arasında yaygın olan kıyafet tarzları farklılık göstermektedir, bu farklılıkları; şapka türlerinde, uzun elbiseler, alt gömlekler, pantolonlar ve Papuş diye bilinen bir tür terlik modellerinde görmekteyiz. Bu çalışmada Pers erkek giyimiyle ilgili, zengin bir literatür taraması yapılmış ve araştırma görsel kaynaklarla desteklenmiştir. Seçilen konunun Pers ve dünya kültür tarihi ile ilgili literatüre kaynak sağlaması ve katkı sunması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Akhaimenidler, Pers Erkek Giyimi, Persepolis, İskender Lahdi, Nakş-ı Rüstem, Susa

¹Öğretim Görevlisi Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü, ORCID NO.: 0000-0001-8546-1233, parvin.gh82@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 11 Eylül 2021 **Kabul Tarihi:** 31 Aralık 2021

A REVIEW ON MEN'S CLOTHING IN THE PERSIAN EMPIRE (ACHAEMENID) PERIOD

ABSTRACT

Clothing, which is considered a pecuniary culture symbol, is considered as one of the important elements that reflect the traditions, customs and cultures of a society. Clothing that meets the need for protection and covering of primitive people, seems to have meanings in many subjects such as, social position, gender nowadays, education level, culture, belief and outlook on life. Also its reflects the characteristics of a country, period, person or community, which is considered one of the liveliest documents of cultures. For these reasons, Persian clothing style, which is associated with a rich understanding of art and culture, especially Persian men's clothing, although it is thought of as a result of the combination of East-West art and culture, it definitely exhibits a unique style and stance. In general, in Persian clothing culture; Without seeing much difference between men's and women's clothing styles; It is possible to see the loose and comfortable clothing style as the palace and official dress, and the tight style as the cavalry uniform. On the other hand, the common clothing styles among the people differ with each other. These differences are in hat types, long dresses, bottom shirts, trousers and a kind of slipper models known as PAPUSH. In this research, a rich literature review on Persian men's clothing was made and enriched with visual sources. The chosen topic is important in terms of creating a source and contributing to the relevant literature in terms of Persian and world cultural history.

Keywords: Achaemenids, Persian Men's Clothing, Persepolis, Iskender's Sarcophagus, Naqsh-i Rستم, Susa

Giriş

Günümüze kadar ulaşan tüm tarihi eserlerin, geçmiş kültürlerin karakteristik yansımaları olduğu düşünülmektedir. Örneğin Hitit, Mısır, Maya ve Aztek medeniyetlerine ilişkin belgeler incelendiğinde o çağlara ait giyim tarzları ve bu medeniyetlerin toplumsal kültürleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olmaktadır. İnsanoğlu Buzul Çağ'ının zorlayıcı iklim şartlarından korunmak ve yaşam fonksiyonunu arttırmak amacıyla kemikten yapılmış ilk dikiş iğnesini icat etmiştir. Ardından tarıma uygun hale gelen doğa şartları ve artan yaşam kalitesi giyim tarzını da etkilemiştir. Tarımla tanışan atalarımız, tohumları evcilleştirerek önce buğdayı gıda olarak kullanıp, sonrasında pamuk ve keten yetiştirerek ilkel el tezgâhlarında kumaş dokumuş böylelikle moda tarihimizi başlatmışlardır. Zaman geçtikçe modanın da bazı amaçlar güttüğü ve çok da masum olmadığı görülmüştür. Aslında giyim ve moda, doğal şartlar, iklimsel koşullar, kültürel, sosyal, ekonomik ve dini faktörlere göre yüzyıllar boyunca değişimlere uğrarken bu süreçte toplum içerisinde belirleyici bir sosyal statü temsili olarak görünerek toplumun sınıflandırılmasına sebep olmuştur. Örneğin Mısır kültürüne bakıldığında; özellikle Yeni Krallık yönetiminde, statü belirleyen ve kalasiris adı verilen farklı bir giyim tarzı geliştiğini görmekteyiz ve bu giyim tarzlarının yönetimlerin denetimi altında değiştiğine dair belki tarihin ilk önemli örneği sayılmaktadır. Giyim statü belirleyiciliği 14. yüzyıl Fransız saray soyluları döneminde ortaya çıkmış, bu olgunun sınıf farklılığını denetlediği tespit edilmiştir ancak bu farklılık Avrupa kıtası ile sınırlı kalmamıştır. Çeliksap'a (2015) göre "...özellikle 1600-1868 yılları arasında uzak Asya kıtasında Japonya'da Tokugawa dönemine ait kaynaklarda, kimono ve ipek kumaş giymeyi yasaklayan, toplumun farklı kesimlerine de kısıtlamalar getiren kıyafet yönetmeliğinin yürürlükte olduğunu görebiliriz" (s. 59). Eski İran geleneğine bağlı olarak eski Fars kültüründe kıyafetlerin statü göstergesi olduğunu ve sınıf farklılığını kıyafetlerin renklerine göre düzenlendiğini görmek mümkündür. Bu dönemdeki kıyafetlerin rengi, halkın hangi sosyal sınıfa ait olduğunun belirleyici bir faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır ve askerlerin kırmızı, rahiplerin beyaz, çiftçilerin ise mavi cübbe ve üniforma giymeleri gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın evrenini, Ahameniş İmparatorluğu'na ait karakteristik özellikleri taşıyan Pers erkek giyim tarzı oluşturmaktadır. Araştırma, Pers erkek giyimiyle ilgili, Pazirik mezarlarındaki gerçek giysi kalıntıları, Akhaimenid mühürleri, İskender Lahdi, Persepolis (Taht- 1 Cemşid) ve Nakş-ı Rüstem'deki taş kabartmaları, Behistun Yazıtı, İran Susa'da bulunan sırlı tuğla kabartmaları ve tarihi mektupları zengin bir literatür taraması kapsamında incelemeyi hedeflemektedir. Seçilen konunun Pers ve dünya kültür tarihi bakımından ilgili literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

Akhaimenid ve Pers İmparatorluğu

MÖ 6. yüzyılda temelleri atılan Pers İmparatorluğu'nun Asya, Anadolu, Mısır ve Kıbrıs'ı içine alan geniş bir hâkimiyet sahası bulunmaktaydı. İran'ın gerçek tarihi, MÖ 9. yüzyılda Akkadlı Samiler ile Batı İran sakinleri olan Ariler arasındaki savaşıardan bahsedilmesi ve başkenti Hagmatana (Yunan Ecbatana, günümüzde Hemedan olarak bilinmekte; isim ilk başta 'buluşma yeri'ni belirtmiştir) olan Med Krallığının MÖ 8. yüzyıl sonu, 7. yüzyıl başında kurulması ile başlamaktadır. Esas olarak iki bilim adamı, Alman Ferdinand Justi (1837-1907) ile Çek Justin Vaclav Prašek'in (1853-1924) çalışmaları sayesinde İran'daki en eski Ari güçler olan Medlerin ve onların daha da meşhur olan halefleri Perslerin tarihi, bizim için sadece genel hatlarıyla değil, çok sayıdaki ayrıntıları ile belirgindir. Perslerin tarihi yerleşimine bakıldığında, ikinci binyılın son yüzyıllarında ve MÖ birinci binyılın ilk yüzyıllarında, Hint-Avrupa halklarından oluşan grupların Orta Asya'yı geçip ve İran'ın her yerine dağıldıklarını görmekteyiz. İran tarihinde, Medler olarak adlandırılan güçlü ve büyük bir grubun İran platosunun batı ve kuzeybatısına göçmüş kısa süre sonra yaşam alanlarının coğrafi alanına Medler ülkesi demişlerdir (Fry, 2014, ss. 85-103; Girshman, 1995, ss. 87-65; Omsted, 1993, ss. 39-26). Persler Aryan ırkından gelen başka yeni göçmenler sayılmaktaydı ki Medler ile yan yana Orta Asya'dan Zagros Dağları'na kadar ilerleyerek Urmiye Gölü'nün batı ve güneybatı kısımlarına yerleşmişlerdir. Çeşitli Pers kabileleri, MÖ sekizinci yüzyılda Asur ve Urartu baskısı sonucu güney İran'a göç etmiş ve o zamandan beri Perslerin ülkesi olarak adlandırılan bölgeye dağılmışlardır (Dandamayev, 2002, ss. 17-18; Hintz, 2001, ss. 51-63).

Porada (1985), "Genel olarak Yakın Doğu sanatında halklar arasındaki farklılaşmanın daha çok kıyafet temelinde yapıldığını" vurgulamaktadır (s. 822). Yakın Doğu'nun eski halklarının pileli etekler, sarılmış üst giysiler ve tuniklerden oluşan gevşek veya dökümlü kostüm stillerini tercih ettikleri düşünülmektedir. MÖ 2. binyılın sonlarında göç eden Persler, iklimin keskin bir şekilde dalgalandığı ve yaşamın sığır yetiştiriciliğine ve özellikle savaşta at kullanımına bağlı olduğu Avrasya'da geliştirilmiş olan bir kostümü yanlarında getirmişlerdir (Houston, s. 160; Widengren, ss. 228-41). Uzun bir şapka, dar deri ceket, pantolon, uzun kollu bir palto ve botlardan oluşan bu giyim tarzı; zamanla Persler tarafından, değiştirilerek benimsenmiştir (Walser, 1966, s. 72). Bu nedenle bazı bilim adamları ve tarih araştırmacıları ve özellikle de Schoppa (1933, ss. 46-48), bazen bu stile "Fars kostümü" ve Orta Asya kökenli elbiseye de "Medler kostümü" adını vermişlerdir. Ancak bu tanımlamalar her zaman doğru değildir. Örneğin; Hinz (1969), "Perslerin" alışkanlıkla "Med" kıyafeti giydiğini ve buna örnek olarak; Persepolis'ten bir mühür baskısına işaret ederek, Kiros I'in (yaklaşık MÖ 630) dar bir kostüm içinde, bir süvari olarak tasvir edildiğini gösterir (s. 53). Başka bir örnekte ise; Limyra'lı Ahameniş prensi Artimas (genç Kiros'un kuzeni) mühründe (yaklaşık MÖ 401 tarihli) benzer şekilde temsil edilmektedir (Shahbazi, 1975, s. 120) ve Darius'un mezarında onun silah taşıyıcısı Aspačanā, Herodot'un da özellikle "Farsça" olarak tanımladığı "Medler" elbise tarzını giymektedir (Schmidt, 1953, s. 86; Herodot, 2015, s. 70). Bu nedenle Pers giyim kültüründe giyim tarzı tek başına bir milli gösterge olarak ele alınmamaktadır; bol,

dökümlü stildeki elbise "mahkeme elbisesi", dar kesim tarzı olan elbise ise "süvari kostümü" olarak bilinmektedir (İdem, 1973, ss. 22-116; Porada, 1985, s. 815). Persler kısa bir zaman dilimi içerisinde kendi çağdaşları karşısında büyük bir imparatorluk kurmuş olsa da meydana gelen iç hadiseler neticesinde kendi sonunu da hazırlamışlardır diyebiliriz. Çünkü geniş bir coğrafyaya hükmederken oluşturduğu güçlü merkezi sistemin çökmesi, ekonomik olarak zayıflaması, sosyal sebeplerin çoğalması ve ortaya çıkan bu kötü gidişata engel olunamaması, yönetsel açıdan birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Yılmaz'a (2020) göre, devam eden bu olumsuz iç hadiseler ve etkenler krallık için sonun başlangıcı olmuş ve bu gidişat Büyük İskender'in açtığı savaş neticesinde, Persleri tamamen ortadan kaldırmasına kadar devam etmiştir (s. 425).

Akhaimenidler ve Giyim Tarzları

Giysilerin yapımında bir toplumun ulusal kültürünün çok etkili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla giyimin yapımında kullanılan malzemeler, renk ve biçimi ve onu tamamlayan aksesuarları bu toplumsal ya da ulusal kültürü dışa yansıtan en belirgin ölçütlerden saymak mümkün. Erden (2005) bu konuya değinerek toplumların kültürel ve ekonomik yapılarındaki değişmelerin, giysilerin farklı niteliklere kavuşmalarına; fonksiyonunun geniş kapsamlı boyutlar kazanmalarına neden olduğunu düşünmektedir.

Giysi, insanoğlunun yaşamında önemli bir yer tutan zengin içerikli kültürel bir olgudur. Başlangıcında çeşitli doğüstü güç ve doğal etkenlerden korunma amacı olarak doğmuş ve gelişmiştir. Zamanla, iklim farklılıkları teknolojik gelişmeler, toplumların kültürel ve ekonomik yapılarındaki değişmeler, giysilerin farklı niteliklere kavuşmalarına, fonksiyonunun geniş kapsamlı boyutlar kazanmalarına neden olmuştur (ss. 10-11).

İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte, öncelikle doğa koşullarından korunmak amacıyla ortaya çıkan giyim, ilkel toplumdaki çağdaş topluma geçerken önemini fazlaca arttıran bir olgudur (Tezcan, 2019, s. 255). Yapılan araştırmalarda insanoğlunun ilk kez son Buzul Çağı'nda yaşanan ve Paleolitik adı verilen dönemde vücudunu örtme, daha doğrusu giyim ihtiyacı hissettiği ortaya konulmuştur (Bursalıgil, 2009, s. 6). Tarihi eserlerdeki giyim kuşam örnekleri bize, Pers erkek giyim kuşamı üzerinden sosyal bir değerlendirmeyi sunarak, bu değerlendirme içinde soylu, orta sınıf ve askerlerin giyim tarzlarına dikkat çekmektedir. Doğan'a (2011) göre "Giyim kuşam, toplum yaşamında meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerin gözle görünür boyutunu ortaya koyan maddi bir kültür unsurudur."

Ayrıca kültürlerin en canlı belgelerinden sayılan giyim, bir ülkenin, dönemin, kişinin ya da topluluğun özelliklerini yansıtmaktadır. Bu sebeplere dayanarak zengin bir kültüre sahip olan Pers İmparatorluğu, Akhaimenidler döneminde kendilerine has kıyafetleri ve aksesuarları oluşturmuştur. Zengin bir sanat ve kültür anlayışıyla ilişkilendirilen Pers giyim tarzı, Doğu-Batı sanat ve kültürünün birleşiminin bir sonucu olarak düşünülse de kesinlikle kendine has bir tarz ve duruş sergilemektedir. Akhaimenidler farklı etnik gruplar arasında barış ve anlayış yaratarak bilgi ve kültürü yaymışlardır, mağlup milletlerin özgürlüğünü, "Evrensel İnsan Koruma Hakları Beyannamesi" olarak görmek

mümkündür (Koch, 1997). Böylelikle hükmettikleri toplumlara, özgürlük, refah ve başarıyı yaymışlardır. Sağlanan yüksek yaşam kalitesi sonucunda halk gönül rahatlığıyla dış görünüşüne önem vermiş ve neticesinde çeşitli giyim tarzları ve süslemeler ortaya çıkmıştır. Ayrıca Persler giyimlerin uyumuna büyük önem verdiklerinden dolayı kullanılan kumaş kalitesi ve rengi de onlar için çok önem arz etmiştir.

Akhaimenidlerin sanatı, friz kabartmaları, metal işleri, sarayların dekorasyonu, sırlı tuğla duvarcılık, ince işçilik (duvarcılık, marangozluk vb.) ve bahçeciliği içerir. Yargılama ve savaş sanatında hayatta kalanların çoğunu anlatan anıtsal heykel, her şeyden önce kabartmalar, çift hayvan başlı Pers sütun başlıkları ve Persepolis'in diğer heykelleridir. Eski zamanlardan günümüze gelen Pers sanatının hayatta kalan anıtları, insan figürüne (çoğunlukla erkek ve çoğu zaman kraliyet) ve hayvanlara odaklanan bir gelenek yarattığı için dikkat çekicidir (Cotterell, 1993, ss. 161–162). Genel olarak Pers giyim kültüründe, kadın, erkek giyim tarzları benzerdir, görülen tek fark, göğüs üzerindeki süslemeler ve yakanın şeklindedir. Dış görünümün bu eşitliği, Pers halkı arasındaki cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olarak da gösterilmektedir. Bu eşitliği halk arasında kullanılan süslemelerde de görmek mümkündür. Örneğin, Pers erkekleri eşleri gibi altın ve gümüş küpeler, bilezikler, kolyeler, kol bantları takarak süsleniyorlardı. Kuşkusuz Perslerin giyim, kuşam ve süsleme tarzları onların hükmettikleri çeşitli milletlere bir güç göstergesi ve üstünlük simgesi olarak da düşünülebilir. Bu nedenle heykeltıraşlar ve taş ustaları, Persepolis, Pasargad² vb. mekânlarda ürettikleri eserlerde farklı etnik grupların saç ve yüz makyajına, süslemelerdeki ve giyim tarzlarındaki benzerliğe çok daha önem verip dikkat ederek aslına çok yakın çalışmaya özen göstermişlerdir. Örneğin Strabon (2012) Antik Anadolu Coğrafyası adlı eserinde, Pers kadın erkek figürlerinde hiç çıplak vücuda rastlanmamasının nedenini Pers kültüründe çıplak vücudun gösterilmesinin ahlaki bir davranış olarak görülmesine bağlamaktadır. Ayrıca Schoppa'ya (1933) göre; Medler ve Akhaimenidler imparatorluğunda, halklarının giydiği elbiseye ilişkin bilgiler esas olarak erkek kıyafetleri ile ilgilidir (ss. 55-70). Bu nedenle Akhaimenid döneminin giyim tarzını ve özelliklerini incelediğimizde erkek giyim tarzını ele almamız özellikle önem kazanmaktadır.

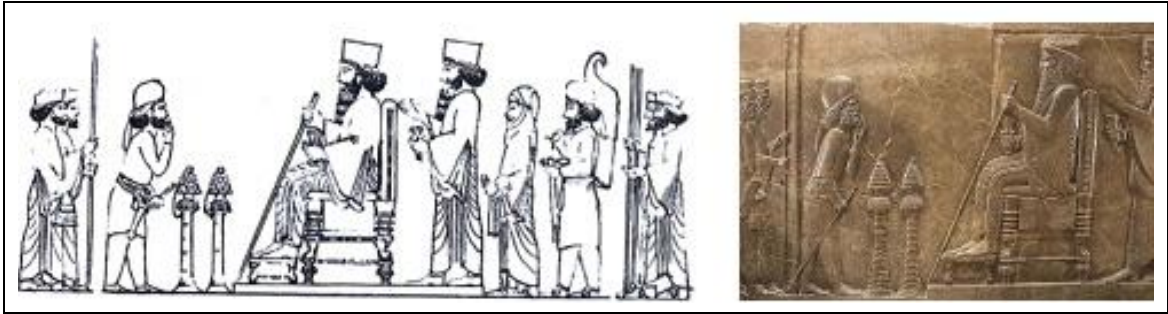
Alman araştırmacı ve İranoloğu Profesör Hyde Marie Koch (1997), kitabında Pers giyim tarzı hakkında, Apadana³'nın "Doğu Merdivenleri" tasarımını ele alarak şöyle yazmaktadır: "Elamitler, 'dökümlü' etekli uzun bir elbise giyerler. Bu, Perslerin saray elbisesinin kalıbı olan elbisenin aynısıdır" (s. 117) (Görsel 2). Verilen resim örneklerine dikkat edip karşılaştırdığımızda Elamitler ve Perslerin elbise tarzının aynı olduğunu ve sadece şapka tarzlarında farklılıklar olduğunu görmekteyiz (Görsel 3).

² *Pasargad veya Pasargaday*, Akhaimenid hanedanının ilk başkenti olan antik kenttir.^[1] Bugünkü İran'ın güneybatısında, Persepolis'e 78 km, Şiraz'a 130 km uzaklıktadır.

³ İran'ın Persepolis kentinde bulunan büyük bir hipostil salonudur. Büyük Darius'un orijinal tasarımının bir parçası olarak, MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında Persepolis şehrinin en eski yapı evresine aittir. <https://en.wikipedia.org/wiki/Apadana>

Görsel 2. Bir grup Elamite erkekleri, Temsil Grubu, MÖ 6.- 5. yüzyıl. Persepolis (Apadana Sarayı'nın Doğu Merdivenleri), Heide-Marie Koch'un kitabından çizim örneği. (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Görsel 3. Darius ve Pers erkekleri, Persepolis, Darius'un doğuşu, MÖ 6. ila 5. yüzyıllar. İran Ulusal Müzesi, Tahran'daki ana kabartmaya dayanan tasarım. (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

İran'ın nüfusuna, Perslere yakın olan Medlerin ve İlamilerin de dâhil edilmesi ile bu coğrafyanın bin yıllık zengin bir kültüre ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir (Sykes, 2010).

Pers Erkeklerin Giyim Tarzı

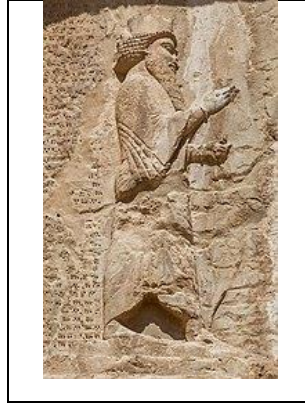
Güngör'e (2013) göre, giyim olgusu temelde insanın dış etkilerden korumak ve örtünmek amaçlı ortaya çıkmasına rağmen zamanla vücudu saran onunla bütünleşen bir yapıya dönüşmüştür (s. 210). Bu dönüşüm Pers giyim kültüründe de kendini özgün bir tarzla göstermiş özellikle erkek kıyafetlerinde kendi zamanının moda olgusunun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Örneğin Yakın Doğu'nun eski erkekleri, pileli etekler, vücudu saran pardösüler ve toniklerden oluşan bol giysiler giymeyi tercih ediyorlardı.

Shahbazi'ye (2012) göre; genel olarak Akhaimenid imparatorluğunun halklarının erkek kıyafetleri beş kategoriye ayrılabilir:

“Saray Kıyafetleri”: Persler ve Elamitler'in kıyafetleri. *“Süvari Üniforması”*: İranlılar ve bağlı gruplar olarak bilinen: Medler, Ermeniler, Kapadokyalılar, Partlar, Belhiler, Aryanlar, Zarangiler, Ara Hozisler, Sogdiler, Harezmiler, Scudryiler ve Citilerin kıyafetleri. Kısa Bir Tunik ve Önü Açık Bol Bir Manto İçeren *“Yunan”* Stili: Kariler, Lidyalılar, İyonyalılar ve Yunan Adaları sakinleri tarafından giyilen kıyafet tarzları. Mantolu veya Mantosuz Bir Etekten Oluşan *“Hint”* Stili: Hintliler, Gandariler, Sagartiler ve Mekanlar tarafından giyilen kıyafet tarzları. Diz veya Ayak Bileklerine Kadar Uzanan

Uzun Bir Elbise ve Bir Pelerinden Oluşan “Ova Sakinlerini Kıyafetleri”: Bu tarz elbiseyi Araplar, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar, Libyalılar ve Nubyalılar’ın üzerinde görmek mümkün (s. 82).

“*Saray Kıyafetleri*” ve “*Süvari Üniforması*” tüm bu giyim tarzları içerisinde belirgin bir yere sahiptir. Yukarıda ki çeşitli halkların kıyafet tarzlarını ve bu tarzların taşıdığı özelliklerin görselini İran’ın Fars eyaletinde bulunan, bir arkeolojik site ve büyük Darius’un da mezarı olarak bilinen Nakş-ı Rüstem’de görmek mümkündür (Görsel 4-5). Bu muhteşem tarihî eserde Darius’un figürü büyük bir kaya parçası üzerinde oyulmuştur ve hemen altında onun tahtını taşıyan farklı milletlerin temsilcileri bulunmaktadır (Görsel 5).

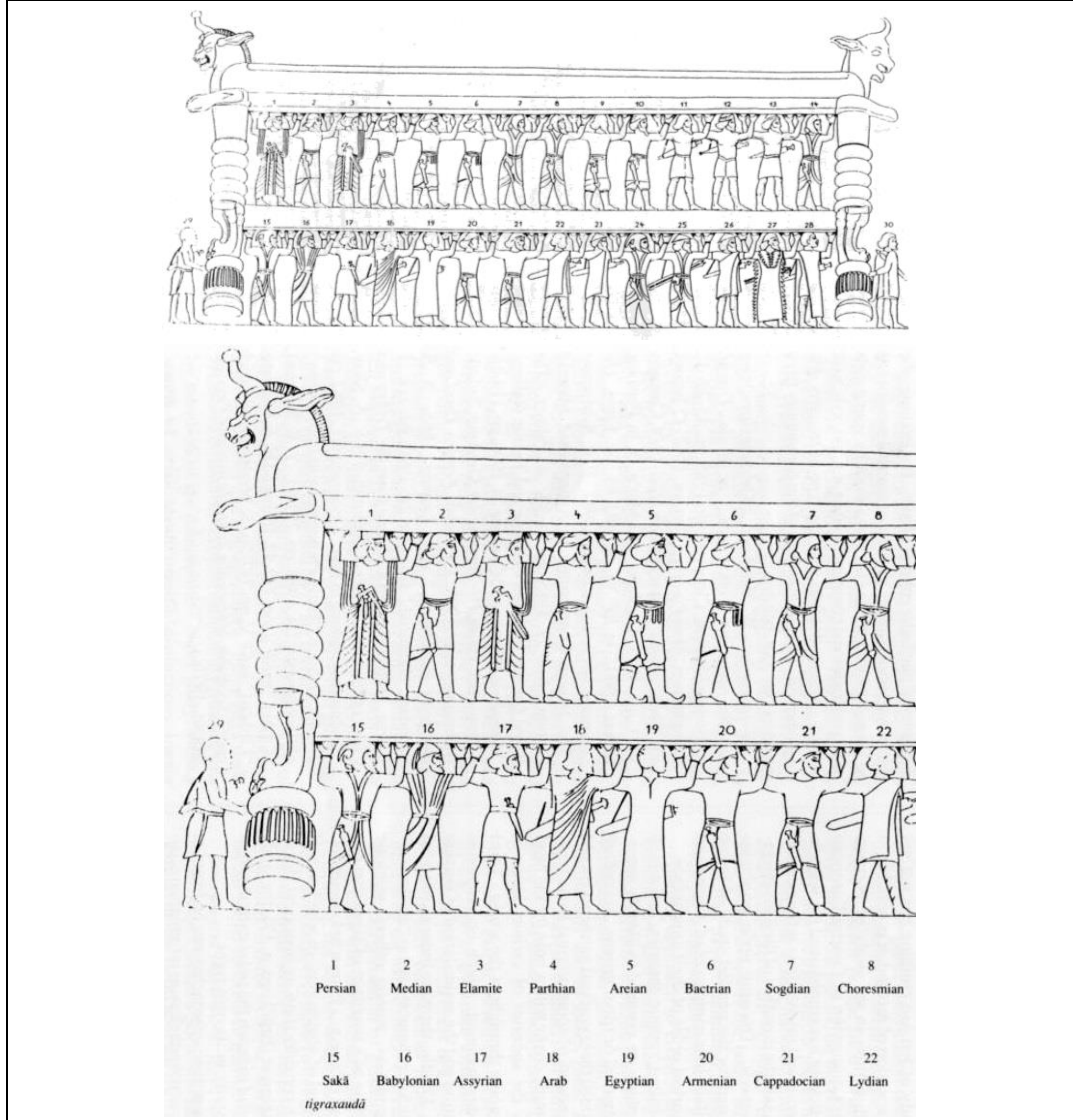

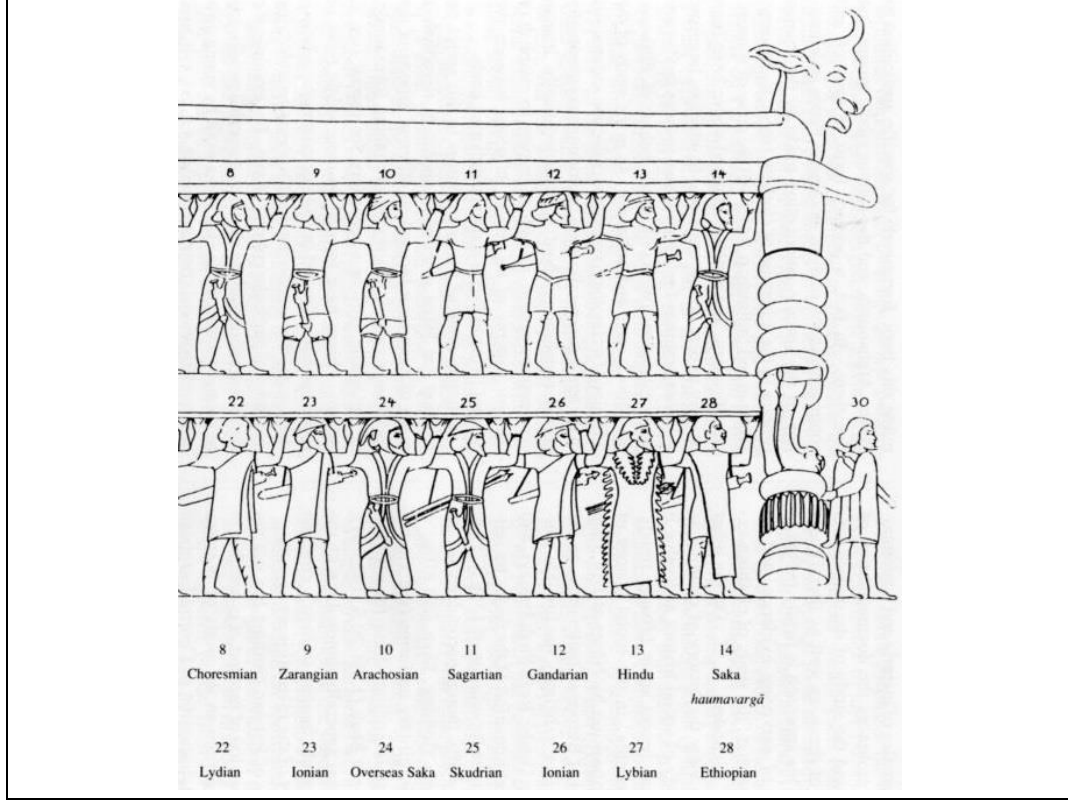
Görsel 4. Büyük Darius’un Mezarı, MÖ 490, Taş Kabartma Çalışması, Nakş-ı Rüstem (Farsça: نقش رستم Næqş-e Rostæm), İran. Fars eyaleti. (https://tr.esc.wiki/wiki/Tomb_of_Darius_I)

Görsel 5. Nakş-ı Rüstem, MÖ 490, İran, Fars Eyaleti (https://tr.esc.wiki/wiki/Tomb_of_Darius_I)

Bu taş kabartma çalışmasında çeşitli milletlerin giyim tarzını daha net bir şekilde görmek mümkün. Mezarın cephesinin sol üst köşesinde, "DNA yazıt" (Darius Naqsh-i Rostam yazıtı) olarak tanımlanan yazıtta, sırayla soldan sağa Darius’un tahtını taşıyan milletlerin isimleri şöyle yazılmıştır: Pers- Med- Elami- Part- Arian- Baktri- Sogdi- Koresmi- Zarangya- Arakosler- Sagarti- Gandaryalı- Hindu- Saka (Hintçe: Haumavarga)- Saka (Özbekçe: Tigraxauda)- Babil- Asur- Arap- Mısır- Ermeni- Kapadokyalı- Lidyalı- Lonya- Overseas Saka- Eskudri- Lonya- Libya- Etiyopyalı (Görsel 6).

Görsel 6. Büyük Darius'un Mezarı, MÖ 490, "DNa yazıt" (D arius Naqsh-i Rostam yazıt a), taş kabartma çalışması üzerinden yapılan çizim örneği, Nakş-ı Rüstem (Farsça: نقش رستم Næqş-e Rostæm), İran, Fars eyaleti (https://referenceworks.brillonline.com/media/o_a/EIRO/v5f7a014_f1_300.jpg)

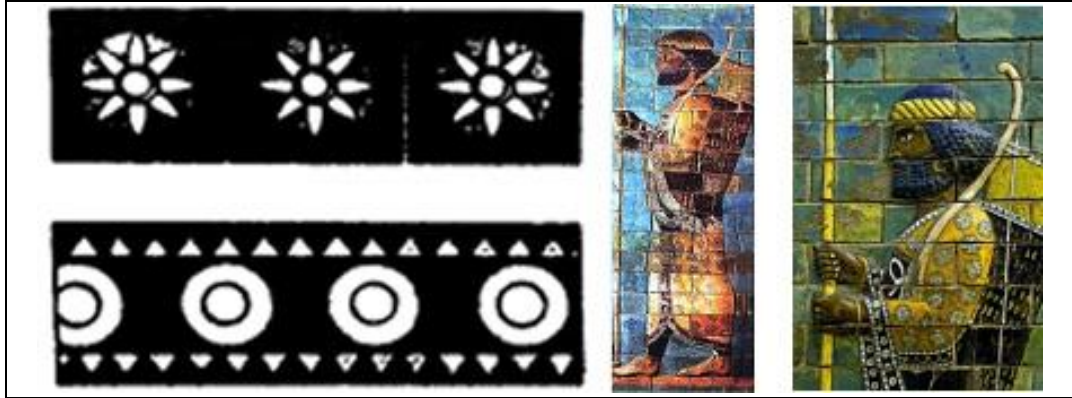
Antik İran geleneğinde üç toplumsal tabakanın kostümlerinin renklerine göre farklılaştığı bilinmektedir: bazı Ahameniş anıtlarında temsil edilen kraliyet figürlerinin ve devlet adamlarının kıyafetlerinde farklı renk izleri tespit edilmiştir (Lerner, 1971; İdem, 1973; Schmidt, 1953, s. 80). Böylece Savaşçıların kırmızı, rahiplerin beyaz, köylülerin ise mavi giydikleri düşünülmektedir. Diğer taraftan, Kral, üç sınıf üzerindeki otoritesini simgelemek için; mavi, beyaz ve kırmızı renklerde bir atkı giydiğini işaret etmektedir (Hinz, 1979, s. 61).

Gheibi (2005), Pers erkek giyimini yedi parçadan oluştuğunu anlatmaktadır⁴(ss. 113-137).

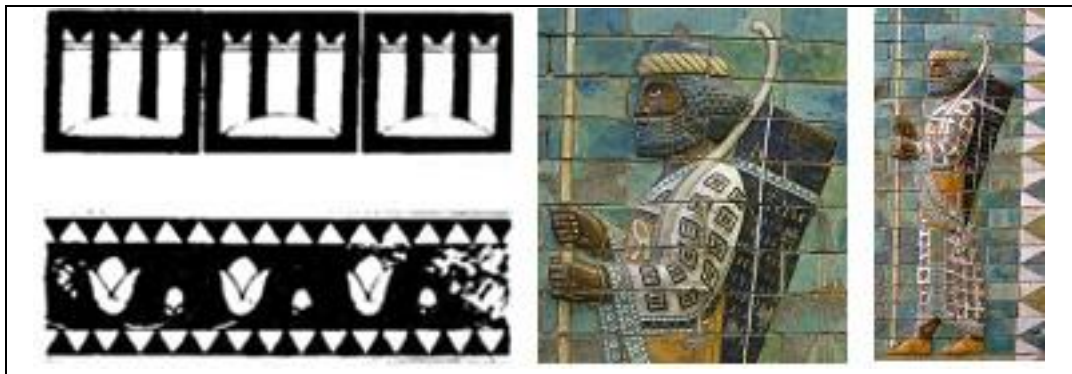
- Gömlek (Candice, Kendis)
- Pelerin (Şenel)
- İç Çamaşırı (Zir Pooş)
- Başlık ve Şapka Türleri
- Pantolon
- Ayakkabılar
- Süslemeler ve Ziyet Eşyaları

⁴ Bu çalışmada ziyet eşyaları hariç diğer 6 parça üzerine yoğunlaşmıştır.

Önceden de değinildiği üzere Persler bu tarz giyimleri Medler'den almış olup ve zamanla değişimler yaparak kendilerine özgün bir tarz yaratmış ve tüm dünyaya tanıtmışlardır. Gheibi'ye (2005) göre; erkek ve kadın giyimi arasındaki tek fark göğüsteki süslemeler ve yakanın şekliydi ki bu da dönemin kadın giyimi ile erkek giyimi arasında küçük bir fark yaratabilmiştir. Bu dönemde moda sektörünün gelişimiyle, ister istemez giyim sektörünün temel malzemesi olan kumaşların kalitesi de artmış, bu sayede tekstil endüstrisinin de gelişimiyle, toplum arasında dokumacılık önemli bir gelir kaynağı olarak bir meslek haline gelmiştir (s. 111). Bulunan gerçek kumaş örneklerinde (Pazyrik mezarlarında) çeşitli iplerden ve farklı renklerde dokunulan kumaşlar görmekteyiz öyle ki araştırmacılar Akhaimenid dönemindeki kurulan tekstil atölyelerinde, ipek üretiminin bulunduğunu düşünmektedirler. Çeşitli desenlerdeki bu ipek giysiler arasında bazen altın ve gümüşten iplikler, kumaşlar görülebilmektedir. Elbette çoğu kumaş, mor, turuncu ve kahverengi renklerle, pamuk ve ketenden yapılmakta çoğunlukla da dini ve sembolik olan nilüfer çiçekleri vb. ile süslenmekteydi. Bunun örneklerini Pers Askerlerinin uniformalarında da görmek mümkündür (Görsel 7-8).

Görsel 7. Pers Okçu Askerlerin Desenli Kostümü, MÖ 4. ila 5. yüzyıllar, Sırlı Tuğla Kabartma Çalışması, Berlin'deki Babylonian Processional Way Bergama Müzesi Antik Yakın Doğu Müzesi (Vorderasiatisches Müzesi), İran, Susa. (<https://conocedeculturas.com/c-arte/arte-persa/>)

Görsel 8. Pers Okçu Askerlerin Desenli Kostümü, MÖ 4. ila 5. yüzyıllar, Sırlı Tuğla Kabartma Çalışması, Berlin'deki Babylonian Processional Way Bergama Müzesi Antik Yakın Doğu Müzesi (Vorderasiatisches Müzesi), İran, Susa (<https://conocedeculturas.com/c-arte/arte-persa/>)

Tekstil endüstrisi Antik İran kültüründe özellikle Medler döneminde oldukça gelişim göstermiştir. Medler dönemine ait çeşitli keten, pamuk, ipek ve çeşitli desenli kumaşlara rastlanmaktadır. Hekmet'e (1971) göre,

Antik İranlılar yavaş yavaş tekstil endüstrisinde ustalaştılar, öyle ki Medler döneminde bu endüstrinin bilimsel ve akademik yönü çok gelişmiş olup kendisi bir bilim dalı haline gelmiştir... Tekstil ve tekstil endüstrisindeki bu gelişme, İranlıların tekstil konusundaki bilgi ve birikimlerini adım adım gelecek nesillere öğrettiği gerçeğine ışık tutuyor. İranlılar bu sektörde o kadar gelişmişlerdi ki, bu kumaşlardan bazıları, özel kalite ve zarafetleri nedeniyle komşu ülkeler ve diğer ülkelerde çok sayıda alıcı buluyordu (ss. 275-279).

Üst Gömlek (Candice, Kendis)

Pers devletinin ilk kuruluş zamanının resmi elbisesi sayılan, çok sade ve tek parça olan bu elbise aslında perslerden önce hükmeden Medler'in giydiği elbisesinin aynısıdır. İkisi arasındaki tek fark perslerin elbisesinin Medler'in elbisesinden daha uzun tasarlanmış olmasıdır. Willcox'a (1993) göre, "Bu tuhaf kıyafetleri hangi gruba atfettiğimizi bilmek zor; Elbisenin ana unsurları, kollu veya kolsuz bir veya iki kemerli önü kapalı bir tonik, uzun kollu olan uzun bir bornoz ve kollu veya kolsuz değiştirilebilen önü açık bir kaban bulunmaktadır" (s. 21).

Görsel 9. İki Med askeri İranlı aristokrat ile birlikte; Brown ve Snieder tarafından çizilen ve yazılan; "Farklı Halkların Kostümleri" kitabından (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Persler iktidara geldikten sonra kullanılan bu kıyafet tarzı zamanla değişikliklere uğramıştır. Kiroş iktidara geldikten sonra, askerlerin savaş esnasında gerekli çevikliğe sahip olabilmeleri için kıyafetlerin tasarımında değişikliğe gitmiştir (Gheibi, 2005, s. 115). Bu nedenle önce İran kıyafetlerini etek ve yelek olmak üzere iki parçaya ayırmış daha sonra Medler'in kıyafetlerini (tunik ve pantolon) Persler arasında popüler hale getirip, Pers kıyafetlerine törensel bir görünüm kazandırmıştır. O andan itibaren bu cübbeler veya Kendisler toplumun üst sınıfları tarafından altın ve gümüş işlemeli mor renkte, alt sınıflarda ise kırmızı ve turuncu renklerde kullanılmıştır (Görsel 9).

Ziyapour (1970), Perslerin giydiği Kendis'i iki parça olarak şöyle anlatır: "Taş kabartmalarından kalan kalıntılar ve örnekler göre Perslerin elbiseleri pelerine benzer bir üst ve bir pileli etekten (iki tür etek tasarımı olarak) oluşuyor ki bel kısmında deri bir

kemer süslemesiyle tamamlanıyor” (s. 33). Perslerin kullandığı elbise tarzlarının tek parça yahut iki parça olması ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Gheibi (2005) Perslerin giyim tarzından şöyle söz eder:

Unutulmamalıdır ki Persepolis, Susa ve Bistun taş kabartmalarında Perslerin giydikleri elbiselerde üst kısmının etekten ayrı olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Özellikle Susa'daki Ölümsüz Asker'in taş kabartma örneklerine bakıldığında, görünen üniformalarının tasarımında arka kısmı ile ön kısmı tek bir parça görülerek etekten sadece bir kemerle ayrıldığını göstermekteyiz (ss. 121-122) (Görsel 10).

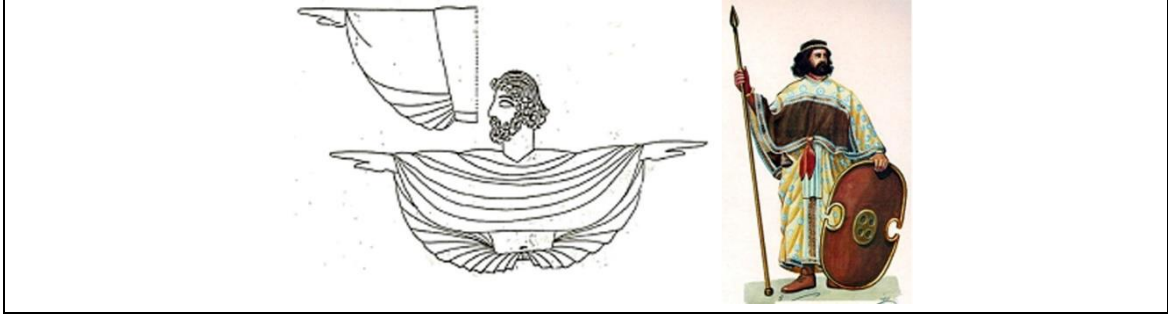

Görsel 10. Pers Ölümsüz askerleri. Taş Kabartma çalışması. Susa. Bergama Müzesi/Vorderasiatisches Müzesi. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Persian_warriors_from_Berlin_Museum.jpg

Ayrıca Yunan tarihçi Ksenophon (1803), *Cyropaedia* adlı kitabında Kiros tarafından Pers askerlerin giyim tarzında yapılan değişimleri şöyle anlatmıştır: “Babil’in fethinden sonra Kiros, taç giyme töreninden bir gün önce en iyi generallere en iyi Med kıyafetleri verdi ve o zamandan beri Persler Medler’in kıyafetlerini giymişlerdir”. Üst gömlek veya Kendis olarak giyilen Pers cübbesine farklı isimlendirmelerle karşılaşmaktayız. Head (2012), Pulax adlı bir sözlük yazarından alıntı yaparak şöyle yazar: Farsça cübbesine iki isim atfedilir, Kapi Reis (kolsuz bir tunik) ve Kipasis (küçük bir keten tunik). Her iki isim de Pers cübbesine atıfta bulunsa da muhtemelen küçük kapasıs adlı cübbe aslında Medler’in tuniği olarak bilinmektedir (s. 20). Ama her ne olursa olsun mutlaka Medler’in giyim tarzı Persler’in giyim kültürünün bir parçası olarak yerini korumuştur.

Pelerin (Şenel)

Persler’in gömlek veya kendislerin üzerine soğuk havalarda kendilerini ısıtmak için kısa pelerin tarzında bir giysiyi tercih ettiğini ve bu giysinin Medler’in uzun, önü açık ve uzun kollu pelerinlerinden farklı tasarlandığını görmekteyiz. Perslerin kullandığı pelerinin önünün kısmen kapalı olduğu, kollarının gevşek olduğu ve kolların el bileklerine kadar tüm uzuvu kapladığı görülmektedir (Görsel 11-12).

Görsel 11. (Sol) Pers kadın ve erkeklerin giydikleri pelerin modeli.
Görsel 12. (Sağ) Pelerin giymiş İran/ Huzistan kentine ait Akhaimenid dönemi pers askeri
(<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

İç Çamaşırı (Zir Poos)

Daha önce de sözü geçtiği üzere Pers erkekleri de çıplak vücutlarını göstermekten çekinip ve iki el dışında vücudun herhangi bir yerinin çıplak olarak gösterilmesini ahlaksızlık olarak görmekteydiler. Bu nedenle de giydikleri kıyafetlere çok özen gösterip, tasarlanmış uzun kıyafetlerinin altında uzun ve tüm vücuda yapışan beyaz iç giyim ve dizlere kadar inen kısa pantolon takımı giydikleri bilinmektedir (Gheibi, 2005, s. 123-124). Örneğin, Persepolis kazılarında bulunan mühürlerin çiziminde rastlanıldığı üzere krallar, savaş esnasında eteklerinin köşelerini, kalçalarının ve bacaklarının bir kısmı görünecek şekilde kaldırmış olarak tasvir edilmişlerdir. Bu da Perslerin bacaklarını kapatan kısa pantolon (iç Çamaşırı) giydiklerini doğrulamaktadır (Görsel 13).

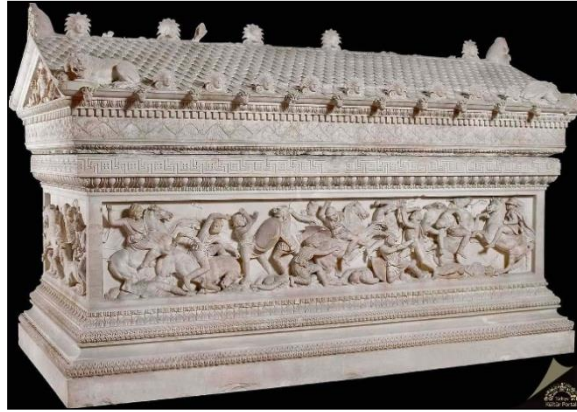
Görsel 13. Akhaimenid Dönemine Ait Mühür. Görselde kralın savaş esnasında sol bacağına çıplak hali ve eteğinin altındaki kısa pantolon görünmektedir. “İran Sanatı Üzerine Bir Araştırma” kitabından; Arthur Upham Pop, 7.cilt. (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Pantolon

Erkeklerin pantolon giymesi ve pantolonun erkekliğin simgesi olarak düşünülmesi, eteği ise kadınların giymesi ve eteğin feminenliği simgelemesi giyimin kültürel bir tanımlaması olarak görülebilir. Bu olgu toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Batı kültüründe, Orta Çağ'dan bu yana pantolonlar askeri topluluklarda kullanılmaktadır ve bu yüzden de erkeklik simgesi olarak kabul görmüştür (Kidwell ve Steele, 1989, s. 6). Yunanlılar genellikle Perslerin deri pantolonlarına anaxyrides adını vererek, renkliliğine

dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Perslerin giydiği pantolon alay konusu olduğundan İskender onu giymeyi reddetmiştir (Ksenophon, ss. 5-8; Herodot, ss. 61-64).

Akhaimenid döneminde Pers erkeklerin farklı çeşitteki pantolonları giydiklerini görmekteyiz. Pantolon giyme kültürü normal halk arasında yaygın olsa da saray erkekleri genellikle pantolon yerine uzun elbiseyi tercih etmekteydiler. Sadece kral savaş esnasında ata binmesinden dolayı uzun elbise giymekten kaçınarak, kısa elbise ile beraber pantolon giymekteydi (Gheibi, 2005, s. 97). İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan ve en önemli eserlerden biri olarak kabul edilen İskender Lahdi'ne bakıldığında kral ile beraber askerlerin de savaş esnasında pantolon giydiklerini ve özellikle Süvari askerlerin kıyafetlerinin birkaç çeşit pantolondan oluştuğunu görmekteyiz. Bu tarihi eserde askerlerin giydiği pantolon tarzları detaylı şekilde gösterilmiştir. Pantolonların tasarımında çeşitlilik görülmektedir. Pantolonların bazıları dize kadar bol, dizden aşağısı dar olarak tasarlanmıştır. Bu tasarım pantolonlarının botun içine rahatlıkla yerleştirilmelerine imkân sağlamaktaydı (Görsel 14).

Görsel 14. İskender Lahdi, MÖ300-325, Taş mermer çalışması, İstanbul Arkeoloji Müze, (Yüksekliği 3m, uzunluğu 497m) https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0skender_Lahdi

İskender lahdinde Perslerin, bacaklarını ve ayaklarını sıkıca kapatan ince kumaştan pantolonlar dikkat çekmektedir. Bu pantolon tarzları; mavi, sarı, mor ve kırmızı renklerde boyanmış, bazen desenli veya bitkisel motiflerle süslenmiştir (von Graeve, 1970, s. 97-98). İskender Lahdi 1887 yılında Sidon kentinin krallar mezarlığında bulunmuştur. Lahdin kapağı da gövdesiyle aynı cins mermerden yapılmıştır, maalesef bu eserin heykeltıraşı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Lahdi boyayan ressamın da yontucu kadar usta oldukları sanılmaktadır. Lahit bitirildiğinde gözler, kirpikler, dudaklar ve giysilerin mor, sarı, mavi, kırmızı ve menekşe rengiyle boyandığı, figürlerin tenine hafif vernik sürüldüğü anlaşılmaktadır. Lahdin gövdesinin uzun kenarının birinde Persler ve Yunanlılar arasındaki bir savaş sahnesi yer almaktadır. Yunanlılar ile Pers askerleri kıyafetlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Yunanlıların kısa tunik veya pelerin giydikleri, Pers askerlerinin ise, pantolonlarının birkaç kattan oluştuğu ve başlarını saran

Başlık (Farsça'da; Kolah Freyji) ve uzun kollu gömlekler giydikleri görülmektedir (Görsel 15).

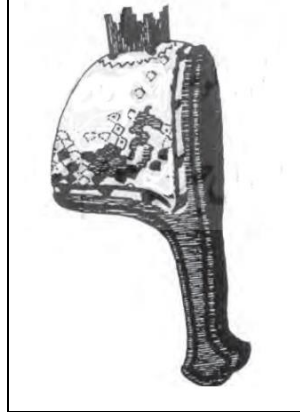

Görsel 15. İskender Lahdi, Pers askerleri ve Yunan askerlerin savaş kıyafetleri detayı, MÖ 300-325, İstanbul Arkeoloji Müzesi, (Yüksekliği 3m, uzunluğu 497m) (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0skender_Lahdi)

Omsted (1993), Pers askerlerinin savaş kıyafetlerindeki detayları anlatarak, askerlerin zırh üzerinde demir pullarla örtülen (Tenzib) kollu, renkli, ince pamuklu kumaştan bahsetmiştir. Genel olarak Akhaimenidler askerlerinin tunik ve pantolonlara ek olarak, vücutlarını örtmek için zırh, kiton ve savaş sırasında başlarını korumak için miğfer kullandıklarını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Gheibi (2005) kitabında da belirttiği gibi unutulmamalıdır ki yay, ok, kalkan, hançer vb. silahlar her zaman askerlerin ve saray görevlilerinin veya kralların yanlarında taşındığı için kıyafetlerinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu silahları taşımak için de savaş üniformalarının üzerinde yerler tasarlanmış veya kemerler tahsis edilmiştir (s. 134).

Başlık ve Şapka Türleri

Şapka türleri Pers kıyafetlerinin en önemli parçaları olarak bilinmekte ve önemle ele alınmaktadır. Şapkalar, yaygın kullanım amacı olarak bilinen başı örtme ve süslemenin yanı sıra, bir milletin medeniyet tarihi açısından çok önemli olan etnik ve ırksal özelliklerini de gösteren önemli bir objedir. Med ve Akhaimenid dönemlerine ait kıyafetlerin en iyi belgelenmiş parçalarından birinin başlıklar olduğunu söylemek mümkündür (Calmeyer, 1977, ss. 173-78). Perslerin giyim tarzı farklı koşullar ve bölge halklarının etkisi altında değişimlere uğramış olsa da kullandıkları özel tasarımı şapkalarını korumuşlardır ki bu da Yunanlıların Ferijin adı verdikleri yumuşak şapka tarzıdır. Kullandıkları şapkaların (savaş şapkası hariç) keçeden yapıldığını görmekteyiz (Görsel 16).

Görsel 16. Erkek şapkasının yeniden tasarlanmış tasarımı, Kurgan, MÖ 4. yüzyılın sonları ile 3. yüzyılın başlarına ait, 3. Pazyryk'ten alınmıştır, Rudenko, pl. 155B den alıtı.
https://referenceworks.brillonline.com/media/o_a/EIRO/v5f7a014_f11_300.jpg

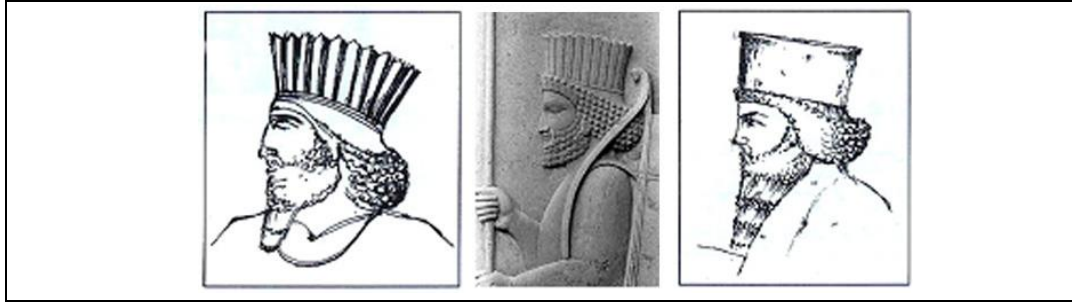
Pers İmparatorluğu'nda düzenli bir ordu ve Ölümsüz Ordu'nun kurulması ve oluşturulması ve genel olarak ulusal örgütün kurulması, şapka ve başlık çeşitliliğine neden olmuştur. Ayrıca Perslerin, "Tiar" adı verilen, iyice ovalanmış bir keçe şapka türü kullanımlarına işaret edilmektedir (Rawlinson, Allen, ve Owens, 2015).

Gheibi (2005), Perslerin farklı amaçlar ve mekanlarda kullandığı şapka türlerini dört mode olarak ayırmaktadır (ss.125-132):

- Şeritli ve Şeritsiz
- Başlık ya Kolah Freyji
- Taç ya Efser
- Deyhim

Şeritli ve Şeritsiz Şapka

Bu tür şapkalar genellikle Persepolis kabartmalarında Akhaimenid askerlerinin ve soyluların başlarında görülmektedir. Keçiden yapılan bu şapkalar 24 şeritten tasarlanmış olup ve bu tarz şapkanın kullanım tarihi MÖ 1000 – 2500 yılına kadar uzanmaktadır (Görsel 17). Akhaimenidlerin günümüze ulaşan bazı şapka motiflerinde, çatlaklı veya şeritli bir şapka ile aynı şekilde ve formda olan ancak daha uzun olan çatlaksız ya da şeritsiz düz modellere rastlanılabilmektedir (Görsel 18).

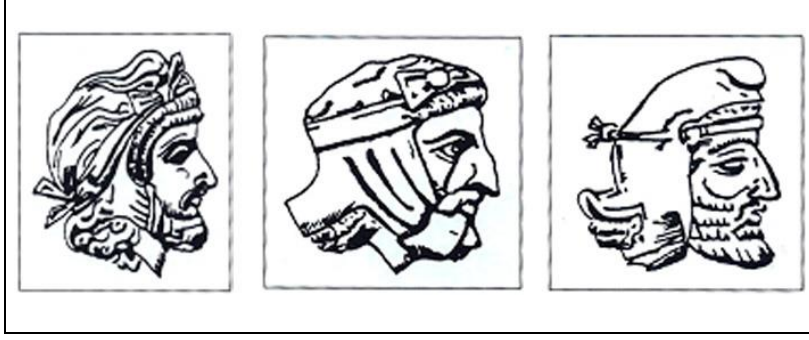

Görsel 17. (sol ve orta) Pers Şapkası (Şeritli Şapka)

Görsel 18. (Sağ) Pers Şapkası (Şeritsiz Şapka) (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Başlık (Kolah Freyji)

Başlık, askerlerin başını ve yüzünü şiddetli soğuktan, kum fırtınalarından, kar ve yağmurdan korumaktaydı (Görsel 19). Bu tarz şapkaların kullanımını çok net bir şekilde İskender Lahdi örneğinde görebiliriz (Görsel 20).

Görsel 19. Başlık ile Akhaimenid valisi (İlk soldan ve ortadaki Şekil) ve TRİBAZ İran Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı (Sağdan son Şekil) portresi, Usta Zekâ, Altın para, Sanat ve Halk Dergisi'nden. (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

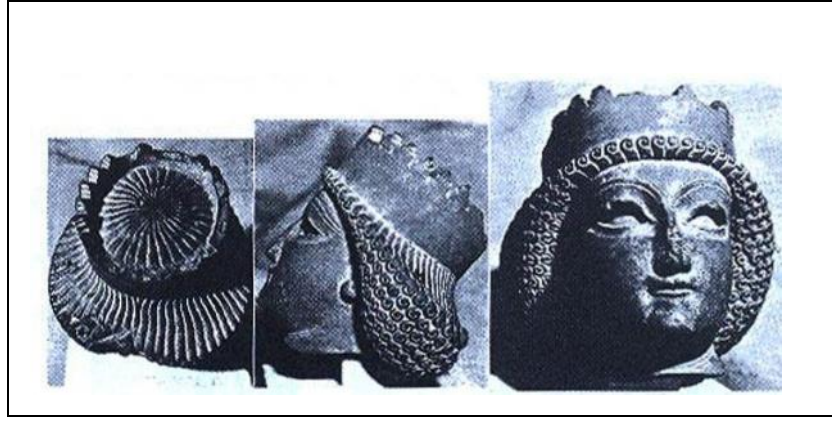
Görsel 20. İskender Lahdinden, yak. MÖ 312, Arkeoloji Müzesi, İstanbul, Dalton'dan sonra, s. xxxii şek. 14 (https://referenceworks.brillonline.com/media/o_a/EIRO/v5f7a014_f8_300.jpg)

Taç ya Efser

Antik İran'da, kralların kullandığı özel bir şapka türü taç olarak adlandırılıyordu. Taçın her parçasının özel bir anlamı bulunmaktaydı. Tiyara veya Miter isimli, tepesine bir kule veya tapınağın tahkimatı olarak da tasarlanmış bu tür kongreli taç, kraliyet gücünün bir simgesiydi. Bu taçlar renkli, altın ve mücevherlerle süslenip resmî törenlerde krallar ve veliahtların başını süslüyordu (Görsel 21-22). Bu tür taç kullanımını yüksek makamlı kadınların ve erkeklerin başında görmek mümkündür.

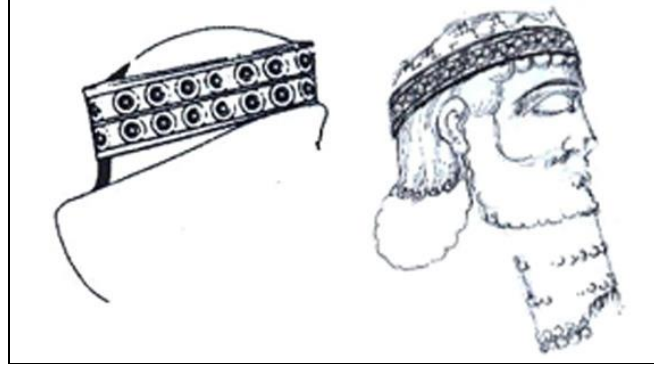
Görsel 21. Kral Xerxes kullandığı Taç modeli. **Serhas** veya **Kserkses** (Farsça: Haşayarşa)(خشایارشا) hükümdarlık: MÖ 486 – 465, Akhaimenid İmparatorluğu'nun Pers kralıydı. (<http://karenswhimsy.com/persian-history.shtm>)

Görsel 22. Kral Xerxes kongre tacıyla, Art in the World (Prada) kitabından. (<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Deyhim

Farsçada Besak olarak da adlandırılan bu şapka türü, beş santimetre yüksekliğe ulaşan altın halka şeklinde olup, ayrıca altından güzel yaprak ve çiçeklerle süslenmiş, zafer ve şeref işareti olarak kralların ve veliahtlarının başlarında görülmekteydi. Gheibi'ye (2005) göre; Herodot bir yazısında, savaşların birinde sayıları yaklaşık on bini aşan tüm Pers askerlerin başını süsleyen ve savaş esnasında saçlarının dökülmesini önleyen bir şapka türüne işaret etmektedir (s. 131) (Görsel 23-24).

Görsel 23. (Sol) Akhaimenid dönemine ait Deyhim. Iranikaj ansiklopedisinden, Giyim, 5. Bölüm.

Görsel 24. (Sağ) Darius'un tacının bir tasarımı, Bistun'daki taş kabartmasından çizilmiştir.
(<https://vadiye.com/times/clothing-history/>)

Pers Ayakkabıları

Persepoliste bulunan taş kabartmalarında ve Yunan ve Romalı yazar ve tarihçilerin, Medler hakkında anlattıklarına göre, Medler, ayakkabı tiplerinin görsel izlerini bırakan ilk İranlı kabilelerden biri sayılmaktaydı. Medler'in ayakkabıları hayvan derisinden yapılmıştı ve pantolondan sarkan kayışlarla ayağa bağlanıyordu. Medler'den sonra Akhaimenidler, kıyafetlerinin diğer bileşenleri gibi ayakkabılarına da büyük önem vermişlerdir. Bu dönemde erkek ve kadın ayakkabıları arasında bir fark olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır. Diğer yandan normal halkın ve soyluların giydikleri ayakkabı tarzında farklılıklar bulunmaktaydı hatta sarayın resmi elbisesiyle iki tür ayakkabı giyildiğine dair örneklere rastlanmaktadır. Normal olarak Persler, ayağı tamamen kaplayan ve üç veya dört kayışla bağlanan ayakkabılar giymektedirler. Kullanılan ayakkabıların tasarımı dışında renklerinde de farklılıklara rastlanmaktadır. Persepolis'te Ahameniş krallarının ayakkabı ve bağcıkları kırmızıya boyanmıştır, oysa Susa'daki sırlı tuğla örneğinde okçu askerlerin ayakkabılar sarı renktedir (Gall, 1972, ss. 264-65; Tilia, 1972-1978, ss. 55-56). Ayrıca bu bulgulara göre Pantolona bağlanan deri ayakkabıların yanı sıra diz boyu çizmeler kullanıldığı da düşünülmektedir (Walser, 1966, s. 69). Örneğin Susa'da sergilenen taş kabartma harikasında Akhaimenid krallarının ayakkabı renkleri kırmızı gösterilmiş ama okçuların ayağındaki ayakkabılar sarı olarak tasvir edilmiştir. Pantolonun üzerine çorap gibi giyilen deri ayakkabıların yanı sıra, uzun çizmeler de kullanılmıştır. Sonuç olarak Pers ayakkabı tarzını iki modelde görmek mümkündür:

İlk model şekil olarak çok sade bir tasarıma sahiptir. Çorap tarzında ayağa çekildiği için de sadece topuğun arkasına ve ayakkabının üst kısmına dikildiği düşünülmektedir. İkinci model ise iki parçalı bağcıklı ayakkabılardır. Bu ayakkabı türü aslında Perslere özgüdür ve tüm soylular, prensler, askerler ve krallar tarafından kullanılmaktadır. Bu ayakkabı çeşidinin altında ekstra taban ve dıştan topuğu bulunmamaktadır ve aynı Medler'in ayakkabı tarzı gibi içten gömme topuğa sahiptir. Bu ayakkabılar genellikle sarı, açık kahverengi ve mor renklerde yapılıyordu (Görsel 25).

Görsel 25. Persepolis taş kabartması, Perslerin ayakkabı modelleri ve yeniden yapılandırılmış örneği. (<https://www.rouydad24.com/fa/news/202252/>)

Perslerin kullandığı kemer veya kuşağa bakıldığında, Medler'in sahip olduğu kemerin aynısı olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Ahemeni döneminde ait çalışmalar ve araştırmalar; bu dönemde var olan büyük devlet ve etnik çeşitliliğin giyim tarzlarına yansıdığını ve nihayetinde İran giyim tarzındaki çeşitliliğe yol açtığını göstermektedir. Böylece Pers kültürünün, her zaman farklı sosyal grupların çeşitli kıyafetlerini kabul eden kültürlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu çeşitlilik sadece etnik ve dini gruplarda değil, ekonomik ve siyasi statü açısından, çeşitli sosyal sınıflar arasında da görülmektedir. Başka bir deyişle; Persler, Sanat ve mimari yapılarında diğer kabileleri taklit etmeye çalıştıkları gibi, Med ve Elami kabilelerinin kıyafetlerinden etkilenerek kendilerine özgün kıyafetleri tasarlamışlardır. Bu nedenle Ahemeni Pers halkının kıyafetlerinin Med ve Elamitlerin kıyafetlerinin bir kombinasyonunu olduğu düşünülmektedir. Ahemeni imparatorluğunun Pers halkının giydiği elbiseyle ilişkin bilgiler genellikle erkek kıyafetleri ile ilgili olduğundan konu ile ilgili verilere Herodot, Ksenophon vb. klasik yazarların referanslarından ulaşabilmekteyiz. Eski belgeler ve yazılan güncel kaynaklar içerisinde konu ile ilgili bir araştırmaya yol gösterebilecek olan çalışmalar mevcuttur.

Genel olarak Akhaimenid döneminin Pers erkek giyim tarzının saray kıyafetleri, süvari üniforması, Yunan kıyafetleri, Hint kıyafeti, ova sakinleri kıyafetleri olmak üzere beş kategoriye ayrıldığını söyleyebiliriz. Bu çeşitli ve zengin kıyafet tarzlarının en iyi

örneğine Nakş-ı Rüstem’de bulunan Büyük Darius’un mezarında rastlamaktayız. Perslerin Giyim kuşam tarzlarını incelediğimizde ise yedi parçadan oluşan bir giyim geleneği ile karşılaşmaktayız: Gömlek (Candice, Kendis), Pelerin (Şenel), İç Çamaşırı (Zir Puş), Başlık ve Şapka Türleri, Pantolon, Ayakkabılar, Süslemeler ve ziynet eşyaları (Gheibi, 2005, ss.113-137). Elimizdeki verilerden giyilen kıyafetlerin yüz ve eller (bileklere kadar) hariç tüm vücudu saracak şekilde ve tek parça olarak tasarlandığını anlamaktayız.

Bu araştırmada Akhaimenid imparatorluğu dönemindeki Pers erkek giyimi genel olarak “*Saray Kıyafetleri*” ve “*Süvari Üniforması*” olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Bu kapsamda Pazirik mezarlarındaki gerçek giysi kalıntıları, Akhaimenid mühürleri, İskender Lahdi, Persepolis (Taht- 1 Cemşid) ve Nakş-ı Rüstem’deki taş kabartmaları, Behistun Yazıtı, İran Susa’da bulunan sırlı tuğla kabartmaları ve tarihi mektup eserleri zengin bir literatür taraması yardımıyla ele alınmıştır. Omsted (1993) Pers askerlerinin savaş kıyafetlerindeki detayları anlatmış, askerlerin zırh üzerinde demir pullarla örtülen (Tenzib), kollu, renkli, ince pamuklu kumaştan bahsetmiştir. Genel olarak Akhaimenidler askerlerinin giyimlerinin tunik ve pantolonların yanında zırh, kiton, miğfer gibi parçalardan oluştuğu görülmektedir.

Bu makalede maddi kültür unsuru olan giyimin Akhaimenidler dönemindeki erkek giyim tarzına nasıl yansıdığı, bu dönemde yaşanan değişim/ dönüşüm/ modernleşme aşamaları ve giyim kuşamın bir simge değer olarak kullanılması detaylarıyla incelenerek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde toplumsal yapının, yaşam biçiminin, ekonomik düzeyin, mesleğin, dinin, estetik değerlerin erkek giyimine olan etkisi de çalışılmıştır. Sonuç olarak Pers erkek giyiminin değişiminde; rahat ve konforlu kullanımının yanı sıra, dış görünümü, estetiği ve özellikle kullanılan kumaş kalitesi önemli faktörler olarak sayılmaktadır. Seçilen konunun Pers ve dünya kültür tarihi ile ilgili literatüre kaynak sağlaması ve katkı sunması umulmaktadır.

Kaynakça

- Bursalıgil, G. (2009). *Antropolojik açıdan giyim kültürü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Cotterell, A. (Ed.). (1993). *The penguin encyclopedia of classical civilization*. Penguin Publication.
- Calmeyer, P. (1977). Vom reisehut zur Kaiserkrone b. stand der Archäologischen forschung zu den Iranischen Kronen. *AMI*, 10, 168-90.
- Çeliksap, S. (2015). Giyim ve modanın kısa öyküsü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1(1), 157-164.
- Dandamaev, M. A. (2002). *A political history of the Achaemenid Empire* (تاریخ سیاسی هخامنشیان) (1. Baskı). (Kh. Bahari, Çev.). Karang Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1989).

- Doğan, M. M. (2011). Giyim kuşam ve kültür incelemeleri üzerine Türk romanı (1870-1940) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Erden, A. (2005). *Anadolu'da giysi kültürü*. İzlenim Yayınevi.
- Frye, R. N. (2014). *The history of ancient Iran (تاریخ باستانی ایران)* (9. Baskı). (M. Rajabnia, Çev.). Bilim Kültür Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1984).
- Girshman, R. M. (2014). *History of Iran: from beginning to Islam (ایران از آغاز تا اسلام)* (21. Baskı). (M. Moin, Çev.). Bilimsel ve kültürel yayıncılık şirketi. (Orijinal eserin basım tarihi 1995).
- Güngör, M. (2013). Giyim kültürü ve giysiye sahip olma arzuları: giyim mandalası. *Ekev Akademi Dergisi*, 17 (54).
- Gheibi, M. (2005). *An 800-year history of Persian costum (هشت هزار سال تاریخ پوشاک اقوام ایرانی)*. Hirmand Yayınevi.
- Gall, H. V. (1972). Persische and Medische Stämme. *AMI*, 5, 261-83.
- Hintz, W. (2001). *Darius und die Perser: E. Kulturgeschichte d. Achämeniden (Holle vergangene kulturen)* (داریوش و پارس ها: تاریخ فرهنگ ایران در دوره هخامنشیان). (A. Sadrieh, Çev.). Amirkabir Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1976).
- Rawlinson, G., Allen, J. ve Owens, S. (2015). *The histories of Herodotus (تاریخ هرودوت)* (6. Baskı). (G. A. V. Mazandarani, Çev.). Bilim Kültür Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1392).
- Hekmet, A. (1971). *Antik İran'da eğitim (آموزش و پرورش در ایران باستان)*. Bilimsel Araştırma ve Planlama Kurumu.
- Head, D. (2012). *The Achaemenid Persian Army (ارتش ایران هخامنشی)* (2. Baskı). (A. Mohammad, Çev.). Ghoghnoos Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1992).
- Houston, M. G. (1964). *Ancient Egyptian, Mesopotamian and Persian costume and decoration* (2. Baskı). Adam & Charles Black. ISBN-10: 0713604735
- Hinz, W. (1969). *Old Iranian finds and research*. Walter de Gruyter & Co. DM 110.
- Idem. (1973). A painted relief from Persepolis. *Archaeology*, 26, 22-116.
- Koch, H. (2007). *From the tongue of Darius (از زبان داریوش)* (9. Baskı). (R. Parviz, Çev.). Kareng Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1997).
- Ksenophon. (2019). *Cyropaedia or the institution of Kiro (کیروپدیا و یا موسسه ی کوروش)* (9. Baskı). (R. Meshayehi, Çev.). Shabek Publication. (Orijinal eserin basım tarihi 1803).
- Kidwell, C.B. ve Steele, V. (1989). *Men and women: dressing the part*. Washington: Smithsonian Institution Press. National Government Publication.
- Lerner, J. (1971). *The Achaemenid relief of Ahura Mazda in the Fogg Art Museum*. *Bull Asia Inst*, 2, 19-35.

- Omsted, A. T. A. (1993). *History of the Achaemenid Empire* (تاریخ شاهنشاهی هخامنشی) (9. Baskı). (M. Moghadam, Çev.). Amirkabir Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1948).
- Porada, E. (1985). *Classical Achaemenid Architecture and Sculpture*. Camb. Hist. Iran II. içinde, ss. 793-827.
- Shahbazi, A. Sh. (1970/2003). *Büyük Kiros: İran İmparatorluğunun kurucusunun hayatı ve eserleri* (کوروش بزرگ: زندگی و جهاندارى بنیانگذار شاهنشاهی ایران). Shiraz Üniversitesi Yayınları.
- Shahbazi, A. Sh. (1973/1975). The Irano-lycian monuments: the antiquities of xanthos and its region as evidence for the Iranian aspects of the Achaemenid Lycia (Institute of Achaemenid Research Publication, II, Tehran 1975) [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Londra Üniversitesi.
- Schoppa, H. (1933). *Die Darstellung der Perser in der griechischen Kunst bis zum Beginn des Hellenismus*, Coburg, Germany, Tageblatt-Haus. BIB.D.02322/10
- Schmidt, E. F. (1953). *Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*. The University of Chicago Press.
- Strabon. (2012). *Antik Anadolu coğrafyası/ Strabon-Geographika*. (P. Adnan, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sykes, S. (2010). *A history of Persia* (تاریخ ایران) (8. Baskı). (F. D. G. Seyed. M. T, Çev.). Negah Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1915).
- Tezcan, M. (2019). Giyim olgusuna sosyo-kültürel bakış ve Türklerde giyim. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16 (1), 255-276. doi: 10.1501/Egifak_0000000932.
- Tilia, AB. (1972/1978). *Studies and restorations at Persepolis and other sites of Fārs* (2). Italian Institute for the Middle and Far East. Reports and Memoirs.
- Von Graeve, V. (1970). *Der Alexandersarkophag und seine Werkstatt*. Berlin
- Willcox, R. T. (1993). *The dictionary of costume (Kostüm sözlüğü)*. (B. Shirin, Çev.). Toros Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1992).
- Walser, G. (1966). *Die völkerschaften auf den Reliefs von Persepolis. historische Studien über den sogenannten Tributzug an der Apadanatreppe*.
- Widengren, G. (1956). *Some remarks on riding costume and articles of dress among Iranian peoples in Antiquity*. Arctica: Studia Ethnographica Upsaliensia.
- Yılmaz, C. A. (2020). Pers İmparatorluğu'nun çöküşü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 413-427. doi: 10.18069/firatsbed.643663.

Ziyapour, J. (1970). *Eski İnan kıyafetleri. (Antik çağlardan Sasani İmparatorluğu'nun başlangıcına kadar)* (پوشاک باستانی ایرانین، از کهنترین زمان تا آغاز شاهنشاهی ساسانی).
Güzel Sanatlar ve Müze Yayınları.

Ziyapour, J. (1968). *En eski zamanlardan Pehlevi İmparatorluğu'nun başlangıcına kadar İnan kadın giyimi* (پوشاک زنان ایران از کهنترین تا آغاز شاهنشاهی پهلوی زمان تا آغاز شاهنشاهی ساسانی) Kültür ve Sanat Bakanlığı BbitaYayınları.